International Journal of Business, Economics and Management Perspectives

Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi

Volume/Cilt: 9, Issue/Sayı: 1 pp/ss. 130-157
E-ISSN: 2458-8997
URL: https://ijbemp.com/
DOI: http://dx.doi.org/10.29228/ijbemp.80989
June / Haziran 2025

Article Type / Makale Türü
Araştırma Makalesi - Research Article

Application Date / Başvuru Tarihi
01.22.2025 / 22.01.2025

Admission Date / Yayına Kabul Tarihi
06.25.2025 / 25.06.2025

THE ROLE OF INTERNAL CONTROL SYSTEMS IN FRAUD PREVENTION: A QUALITATIVE STUDY IN THE TOURISM SECTOR

İÇ KONTROL SİSTEMİNİN HİLENİN ÖNLENMESİNDEKİ ROLÜ: TURİZM SEKTÖRÜNDE NİTEL BİR ARAŞTIRMA*

Ramazan Ali SATAR[1], Hakan ÖZÇELİK[2]

ÖZ: Hile, işletmelerin sürdürülebilir karlılık ve büyüme hedeflerini ciddi şekilde tehdit eden bir problemdir. Hile vakalarının işletmelere ve ülke ekonomilerine verdiği zarar, giderek artmaktadır. Hilenin önlenmesinde, iç kontrol sistemlerinin güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. İç kontrol sistemlerinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla yapılan çalışmalar sonucunda, COSO modeli geliştirilmiştir. COSO modeli, işletmelerin hedeflerine ulaşabilmesi için, iç kontrol sistemlerini standart hale getirerek makul güvence sağlamak üzere tasarlanmıştır. Bu çalışmada, COSO modelinin hilenin önlenmesi ve tespitindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma kapsamında, otel işletmelerinde çalışan iç denetçiler üzerine nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda otel işletmelerinde, hilenin önlenmesi çalışmalarında riskli ve parasal değeri yüksek olan alanlara odaklanılması gerektiği, hile türlerinden varlıkların kötüye kullanımı ile karşılaşıldığı ve hile eylemlerinin temel nedeni olarak hile üçgeninin fırsat unsuru olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca COSO modelinin; hileli eylemleri önlediği, bağımsız denetime katkı sağladığı, finansal raporlama güvenirliğini artırdığı ve risklere karşı makul güvence sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : COSO, İç denetçi, İç Kontrol, Hile

ABSTRACT: Fraud is a problem that seriously threatens the sustainable profitability and growth targets of businesses. The damage that fraud cases cause to businesses and national economies is increasing. Strengthening internal control systems is of great importance in preventing fraud. As a result of studies conducted to develop and strengthen internal control systems, the COSO model was developed. The COSO model is designed to provide reasonable assurance by standardizing internal control systems so that businesses can achieve their goals. In this study, the effect of the COSO model on preventing and detecting fraud was examined. Within the scope of the study, a qualitative research was conducted on internal auditors working in hotel businesses. As a result of the research, it was determined that in hotel businesses, fraud prevention efforts should focus on risky and high-value areas, that misuse of assets is encountered among fraud types, and that the fraud triangle is the opportunity element as the main reason for fraud actions. In addition, it was concluded that the COSO model prevents fraudulent actions, contributes to independent auditing, increases financial reporting reliability, and provides reasonable assurance against risks.

Keywords: ***COSO, Internal Auditor, Internal Control, Fraud***

* Bu çalışma, 19/09/2023 tarihli ve 140/43 sayılı etik kurul izinleri alınarak Doç. Dr. Hakan Özçelik danışmanlığında Ramazan Ali Satar tarafından 2023 yılında sunulan "Hilenin Önlenmesi ve Tespitinde COSO Modeli: Turizm Sektörü İç Denetçileri Üzerine Nitel Bir Araştırma" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

1. Bilim Uzmanı, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ramazanali79@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-2947-546X
2. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, hakanozcelik@sdu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-0494-0561

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

The subject of Fraud in the world and in Turkey has started to take place on the agenda a lot over the years. The aim of the research is to evaluate the effect of the COSO model in the prevention and detection of fraud. Within the scope of the purpose, the tourism sector, which has a high risk of fraud due to the increasing volume and complexity in companies activities, has been selected. It is aimed to increase the awareness of the COSO model used in international scale companies and to increase the level of applicability in the tourism sector in order to prevent fraud cases that cause the loss of companies assets and threaten sustainable growth.

Research Questions

"What effect does it have on the prevention and detection of fraud in businesses that implement the COSO Model, and what stages does it consist of?" The answer to the question was sought.

Literature Review

In the study (Çiçek, 2004), it was understood from the survey conducted in five-star hotels that the hotels did not do what was necessary regarding internal audit, but they gave importance to internal control. The definition of internal control research is to examine the importance of internal audit and the level of activity in five-star hotels in Turkey. In the study (Gönen, 2007), the effectiveness of the internal control system and accounting activities of the five-star Princess Hotel in Izmir were examined and as a result of the findings, the current effectiveness of the hotel was determined and suggestions were made. (Rubino & Vitolla, 2014), In this article, the framework of control objectives for information and related technologies (COBIT) is integrated into the internal control framework; It analyzes how the quality of financial reporting improves and how internal control in financial reporting affects the eliminating or reducing the weaknesses. As a result of the research, the adoption of IT controls or the implementation of the COBIT framework provides significant benefits to the whole company/organization. In the study (Okan Gökten, 2018), it was explained as a comparison of the fraud triangle and subsequent models, and it was explained that the interest in the causes of fraud activities passed from personnel to managers and the behavioral qualities of the participants were emphasized. (Oskay, 2018) study, the causes of errors and frauds were examined, it was possible to make some decisions about the methods of preventing errors and frauds, it was stated that if the elements that reveal errors and frauds are detected and eliminated or if the elements that increase the levels are eliminated, errors and frauds will decrease, ignorance, corruption, He said that situations such as carelessness can be prevented by effective accounting control in a timely manner. (Dewi & Wirakusuma, 2019) In the study, The impact of internal control, individual morality and organizational ethical culture on accounting tricks was investigated by survey method in Gianyar Regency's Copy Simpan Pinjam (KSP) institution. As a result of the study, internal control has shown that the ethical culture of individual morality and the ethical culture negatively affect accounting tricks. In this KPS, the better the implementation of individual morality and organizational ethical culture, the more the accounting tricks that occur in the KSP in the Tegallang region will decrease. (Alptekin, 2023) study, The issue of fraud and error has been discussed in general; Accounting errors and frauds, their types, the reasons why they are made, the characteristics of the cheaters and the companies exposed to fraud are included. The methods to be applied to prevent fraud, the internal control system and its importance, red flags used to detect fraud, risk management, risk assessment process, fraud prevention policy and fraud audit report are explained with examples. In the book, the findings on the subject and the role of the corporate resource planning system in preventing errors and frauds are explained. (Yaylalı, 2024), This study first provides evaluations regarding the importance of fraud detection. In the first section, studies related to fraud detection in the literature are evaluated. In the second section, information about fraud, fraud detection, and the definitions of management and employee frauds are explained. The third section emphasizes the necessity of fraud detection in preventing management and employee frauds. (Fritze & Jockel, 2025) In this study, a case study was conducted in which the opinions were asked about how the internal control system should work and what it should include. Based on the 2013 COSO model, their levels have been redefined and a more process -oriented context has been brought. As a result, a new model is presented. Using this model, a company can apply an internal control system for all relevant financial processes. The research is based on a case study in the chemical industry, so the usability of the model for companies in other sectors has not been investigated.

Methodology

Qualitative research method was used on the opinions of experienced internal auditors in preventing and detecting fraud of the COSO model in the tourism sector. The descriptive phenomenology design, one of the qualitative research designs, was analyzed with both content and descriptive analysis methods. In the research, "in-depth interview" was preferred as the data collection method. In this academic study, interview technique, which is a qualitative research analysis technique, and semi-structured interview questions were used. After the

conceptual framework of the study was completed, the interview questions were prepared by using the literature in accordance with the content. In the interviews, open-ended questions were asked and as much data as possible was tried to be obtained from the internal auditors. Depending on the different answers received in the course of the interview, questions other than interview questions were asked to the internal auditors in order to direct the internal auditor to the right question or to obtain more data.

Results and Conclusions

According to the study results, model effectiveness must be ensured in order for the COSO model to provide reasonable assurance. COSO model effectiveness is possible with the coordination and integration of components aligned with the relevant legislation and policy. An effective COSO model will provide benefits such as early identification of risk, reporting reliability, and cost and time savings in independent audit work. Participants stated that risky and high-value areas come to the fore in fraud prevention efforts. In this context, they think that the primary area in internal control activities is the finance department. It has been stated that while the finance department is followed by the accounting department, budget planning and marketing centers are the priority areas, respectively, in fraud prevention efforts. According to the participating internal auditors, regarding the types of fraud in hotel businesses, it was stated that they mostly encountered misuse of assets. Employees harm the hotel business by using its assets for their own benefit other than their intended purpose. After asset misappropriation in hotels, financial statement fraud and corruption frauds come next. After internal auditors submitted their reports on fraud cases to the management, it was revealed that risky findings were followed up in all the hotels they worked in. All participants stated that the main reason for fraud is the lack of control and supervision, and secondly, the technological inadequacy in business activities. It has been determined from the statements of the internal auditors that the personal characteristics and living conditions of the employees come after these reasons. Participating internal auditors suggested that the existence of an effective management system in businesses, job descriptions written in accordance with the objectives, improved technological equipment and its use, continuous training for employees and the development of reporting lines can eliminate or minimize fraud cases by increasing the effectiveness of the internal control system. The COSO model is very effective in preventing fraud, but its effectiveness in detecting fraud remains low. In order to increase the effectiveness of the COSO model in fraud prevention and detection studies, it must be supported by other systems and made compatible with the relevant legislation and operating procedures. According to the results of the research, the application of the COSO model in Turkey is inadequate. In this regard, it will be possible to develop and implement the COSO model infrastructure in hotel businesses and to minimize or even completely prevent fraud cases in hotel businesses. If hotel managements adopt the COSO model and integrate it into their businesses appropriately, they will protect their businesses against the possible risks of fraud cases.

1. GİRİŞ

Hile; çalışanlardan veya üçüncü taraflardan bir veya birden fazla kişinin, yönetimden, üst yönetimden sorumlu olanlar tarafından yasalara aykırı veya haksız bir çıkar sağlamak amacıyla yapılan aldatma içeren kasıtlı eylemlerdir (BDS 240, 11a). ACFE 2024 raporunda hile; yolsuzluk, varlıkların kötüye kullanımı ve finansal raporlama hileleri olarak üç gruba ayrılmıştır (ACFE 2024, 11). Finansal raporlama hileleri; işletme yönetiminin, finansal tablo kullanıcılarının işletmenin karlılığı ve performansıyla ilgili görüşlerini etkilemek için, finansal tablolarda kasıtlı yaptığı değişiklikler olarak tanımlanmıştır. Finansal raporlama hilesi, yönetim tarafından veya bilgisi dahilinde gerçekleştirildiğinden finansal tablo ya da yönetim hilesi şeklinde de bilinmektedir. (Kaya ve Uzay, 2018: 724-725).

İşletme varlıklarının kötüye kullanılması, başta yöneticiler ve personeller olmak üzere diğer ilgililerin işletme varlıklarını, kendi menfaatleri için kullanmaları veya zimmetlerine geçirmeleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Hileli finansal raporlama ise, genellikle daha az vergi ve temettü ödemesi ile bilanço makyajlaması şeklinde, işletme yöneticilerinin haksız kazanç elde etmek amacıyla, diğer işletme paydaşlarını yanıltma şeklinde gerçekleşmektedir (Doğan ve Kayakıran, 2017:170).

Hile konusu, gelişerek değişen ve çeşitlenerek artan faaliyetlerle birlikte işletme dünyasının temel problemi haline gelmiştir. Hileli vakaları çalışan hileleri açısından işletmelere, finansal tablolar açısından ise ülkelerin ekonomilerine verdiği zararların boyutu, her geçen gün artmakta ve işletmelerin sürdürülebilir büyümelerini olumsuz etkilemektedir. Hileler parasal hacim bakımından büyük boyutlara ulaştığında, ulusal ve uluslararası finansal skandallara dönüşerek etkileri daha fazla hissedilmektedir. Hile kaynaklı ortaya çıkan finansal skandallar sonrası, "hile" kavramı ile ilgili farkındalığını artırmak ve hilenin etkilerinden arınmak için, işletmecilik dünyasının akademi ve uygulama alanlarında gerekli çalışmalar başlatılmıştır.

Hile vakalarının önlenmesi ile ilgili çalışmalar, iç kontrol odaklı geliştirilmiştir. 1970'li yıllar ve sonrasında hile kaynaklı finansal skandallardaki artışlarla birlikte, kamu ve ilgili örgütler tarafından hile önlenmesi ve tespiti ile ilgili yasa vb. gerekli düzenlemeler yapılmıştır. 1985 yılında Treadway Komisyonu olarak da bilinen "Hileli Finansal Raporlama Komisyonu" kurulmuş ve komisyon "Hileli Finansal Raporlama" konusunda bir rapor yayımlamıştır. Raporda iç kontrol kavramı ile ilgili olarak, ortak bir anlayış ve kapsayıcı bir çerçeve oluşturulması gerektiği vurgulanarak, destekleyici kurumlara ortak hareket etme çağrısında bulunulmuştur. Komisyonun bu çağrısı üzerine, "Destekleyici Kurumlar Komitesi" (COSO-The Comitte of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission) oluşturulmuştur. COSO 1992 yılında; iç kontrol, kontrol ortamı, risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri, bilgi-iletişim ve izleme olmak üzere beş bileşenden oluşan COSO modelini yayımlamıştır.

Çalışmada, COSO modelinin turizm sektöründe uygulama düzeyinin tespit edilmesi ve farkındalığının artırılması hedeflenmiştir. Çalışma kapsamında, turizm sektöründe faaliyet gösteren otel

işletmelerinde çalışan iç denetçilerin, hilenin önlenmesi ve tespitinde COSO modeli ile ilgili görüşleri nitel analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İç Kontrol Sistemi ve COSO

İç kontrol sistemi, işletme yönetimi tarafından alınan kararların uygulamaya geçirilebilmesinde uygulanan temel ilke, yöntem ve düzenlemelerden oluşan sistemdir (Kaval, 2003). İç kontrol sisteminin amacı, işletme varlıklarının amaçları doğrultusunda kullanımını, faaliyetlerin etkin ve verimli bir şekilde yasalara ve şirket içi politikalar ile kurallara uygun olarak yürütülmesini, finansal raporlama sisteminin kalitesinin artırılmasını sağlamaktır (Cömert, 2016). İç kontrol sistemi, farklı önlemlerden oluşan oto kontrol sistemidir (Kaval, 2003).

İç kontrol sistemi, işletme yönetimine amaç ve hedeflerine ulaşabilmesi için makul güvence sağlamaktadır (Arens vd., 2014: 308). Bu durumda işletme bünyesinde iç kontrol sisteminin oluşturulması ve işletilmesi, işletme yönetimi için önemli bir sorumluluk oluşturmaktadır (Türedi ve Karakaya, 2015: 66).

1980'li yıllarda ABD'de hile kaynaklı artan finansal skandallarla mücadele için, 1985 yılında COSO'nun temelini oluşturacak Treadway Komisyonu (Hileli Finansal Raporlama Ulusal Komisyonu-National Commission of Fradulent Financial Reporting) kurulmuştur. Komisyon üyeleri; Amerikan Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü (AICPA), Amerikan Muhasebeciler Birliği (AAA), Uluslararası Finans Yöneticileri (FEI), İç Denetçiler Enstitüsü (IIA) ve Yönetim Muhasebecileri Enstitüsü (IMA) kuruluşlarından oluşmaktadır (COSO, 2013). Komisyon, hileli raporlamada iç kontrol sistemlerindeki zayıflığın geniş payı olduğunu belirterek, iç kontrol sistemlerinin yenilenmesi ve etkinliğinin artırılması gerektiğini belirtmiştir (Yılancı, 2015: 52). Komisyonun amacı; maliyetleri en aza indirip, maksimum verimlilik sağlayarak bunları tüm paydaşlara açık bir şekilde göstermeyi amaçlayan bir sistem kurup, verilerdeki hile miktarının fazla olmasının nedenini araştırarak bunu önlemeye çalışmaktır (Çatıkkaş, 2017: 47).

COSO "İç kontrol Bütünleşik Çerçeve" isimli raporu 1992 yılında yayımlamış ve 2013 yılında güncellemiştir. 2013 yılında güncellenerek yayımlanan raporda iç kontrol "*İşletmenin yönetim kurulu, üst yönetimi ve diğer personeli tarafından gerçekleştirilen, operasyonlar, raporlama ve uyumlulukla ilgili hedeflere ulaşılması konusunda makul güvence sağlamak için tasarlanmış bir süreç"* olarak tanımlanmıştır (COSO, 2013).

2.1.1. COSO İç Kontrol Çerçevesinin Bileşenleri

İç kontrol yapısının işletmelerde etkin bir şekilde yer alması, iç kontrol bileşenleri ile sağlanmaktadır. İç kontrol bileşenleri; "Kontrol Ortamı", "Risklerin Değerlendirilmesi", "Kontrol

Faaliyetleri", "Bilgi ve İletişim" ve "İzleme" olmak üzere beş unsurdan müteşekkildir (Moeller, 2014: 36). COSO küpü olarak adlandırılan beş unsur, aşağıda kısaca açıklanmıştır (COSO, 2013).

Kontrol ortamı; Kuruluş genelinde iç kontrolün yürütülmesi için temel oluşturan standartlar, süreçler ve yapıların kümesidir. Yönetim kurulu ve üst yönetim, iç kontrolün önemi ve beklenen davranış standartları konusunda en üst düzeydeki tonu belirler. COSO çerçevesi, iç kontrolün çeşitli bileşenlerini birbirine bağlar ve kontrol ortamının sağlam bir iç kontrol sisteminin temeli olduğunu gösterir.

Risk değerlendirmesi; Kurumun hedeflerine ulaşma yolundaki riskleri belirlemek ve analiz etmek için dinamik ve yinelemeli bir süreci içerir ve risklerin nasıl yönetilmesi gerektiğini belirlemek için bir temel oluşturur. Yönetim, hedeflerine ulaşma yeteneğini engelleyebilecek dış ortamda ve kendi iş modelinde olası değişiklikleri dikkate alır.

Kontrol faaliyetleri; Hedeflere ulaşma risklerini asgari seviyelere düşürebilecek yönetim direktiflerinin yürütülmesini sağlamak amacıyla, politika ve prosedürlerden oluşturulan eylemlerdir. Kontrol faaliyetleri, kuruluşun tüm seviyelerinde, iş süreçleri içindeki çeşitli aşamalarda ve teknoloji ortamında gerçekleştirilir. Riskleri önleyici ve tespit edici nitelikte olan bu faaliyetler, yetkilendirme ve onaylamalar ile doğrulama, uzlaştırma ve iş performansı incelemeleri gibi, bir dizi manuel ve otomatik işlemleri kapsayabilir. Görevlerin ayrılması, genellikle kontrol faaliyetlerinin seçimi ve geliştirilmesine dahil edilir. Görevlerin ayrılması pratik olmadığında, yönetim alternatif kontrol faaliyetlerini seçer ve geliştirir.

Bilgi ve İletişim; Bilgi, kuruluşun hedeflerine ulaşmasını desteklemek için iç kontrol sorumluluklarının yerine getirilmesi için gereklidir. İletişim hem içeride hem de dışarıda gerçekleşir ve kuruluşa günlük iç kontrol faaliyetlerini yürütmek için gereken bilgileri sağlar. İletişim, personelin iç kontrol sorumluluklarını ve hedeflere ulaşmadaki önemini anlamasını sağlar.

İzleme Faaliyetleri; İç kontrolün beş bileşeninin her birinin mevcut ve işlevsel olup olmadığını tespit etmek için kullanılır. Bulgular değerlendirilir ve eksiklikler zamanında iletilir. Mühim bulgular, üst yönetime raporlanır.

2.2. Hile

Türk Dil Kurumu güncel sözlüğünde hile kelimesi *"birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, atak oyunu, alavere dalavere, desise, entrika çıkar sağlamak için bir şeye değersiz bir şey katma":* olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2023).

Hile, *"bir kişinin veya bir kurumun varlığına el koyma veya haksız bir biçimde kullanması" şeklinde açıklanabilir. Bir diğer hile tanımı da; "bir çalışanın çalıştığı işletmelerin kaynaklarını veya varlıklarını ele geçirerek haksız kazanç sağlamasıdır"* (Pehlivanlı, 2011: 3).

Hile, işletmeye ait bilgilerin ve varlıkların amacı dışında çıkar amaçlı kullanımı ve çalınması şeklinde gerçekleşeceği gibi muhasebe bilgilerinin çıkar amaçlı bilinçli olarak değiştirilmesi şeklinde gerçekleşebilir. Hata ve hile kelimeleri genellikle karıştırılmakta olup, birbirinden farkı faaliyetin ardındaki kasıt ve niyet ilişkisidir (O'Regan, 2004: 122). Hile eylemi kasıt içeren kötü niyetli bir fiil iken, hata kötü niyet taşımayan ve farkında olmadan yapılan yanlış eylemlerdir. Hileler çok geniş bir alanda yapılan faaliyetleri kapsamakta ve çok çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Hileyi tespit etmek veya önlemek için çeşitli yöntemler ve kontrol faaliyetleri yapılmaktadır.

Hilenin önlenmesine yönelik yapılan kontroller, farklı hileli eylemlerin tespitinde oldukça önemlidir. Hilelerin hemen ortaya çıkartılması veya önlenmesi, olumsuz etkisini asgari seviyeye düşürecek veya tamamen engellemiş olacaktır (TİDE, 2023).

Hilenin önlenmesi öncelikle hilenin ardındaki psikolojik nedenleri anlayıp ortaya çıkarmak ve buna yönelik önlemlerin alınması ile mümkün olabilecektir. Hile yapanların hileyi gerçekleştirme nedenleri altında altı karakteristik özellik bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir (Murphy & Dacin, 2011).

- ✓ Yapılan ahlak dışı davranış ile ilgili toplumun görüşü,
- ✓ Faaliyetlerinin sonuçlarının büyüklüğü,
- ✓ Olayın gerçekleşme ve bir etki oluşturma ihtimali,
- ✓ Sonuçların zamanında elde edilmesinin önemi,
- ✓ Hileyi yapan ile kurban arasındaki yakınlık,
- ✓ Olayın büyüklüğü veya olaydan etkilenmiş kişi sayısı.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür taraması Dergipark platformu, Google akademik, YÖK tez merkezi veri tabanlarında "COSO Modeli", "Turizm İşletmelerinde İç Denetim", "Hilenin Önlenmesi" kavramlarının taratılmasıyla erişilen çalışmalar üzerinde yapılmıştır. Çalışmanın konusu ve amacıyla benzerlik gösteren çalışmalardan bazılarına ait özet bilgiler aşağıda verilmiştir.

Akçay ve Uysal (2019), hastane işletmelerinde hile ve yolsuzlukların önlenmesinde iç denetim ve iç kontrol sistemlerinin rolünün araştırılması amaçlı derleme yöntemi kullanarak yapmış oldukları çalışma sonucunda, hastanelerde güçlendirilmiş iç kontrol yapısının hileyi önlemede etkili olacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Akışık (2005), iç kontrol sisteminin bağımsız denetim içindeki yeri başlıklı çalışmasında, iç kontrol sistemlerinin etkinliğinin bağımsız denetim hizmetleri açısından önemli olduğunu vurgulamıştır.

(Azaltun, 1998) çalışmasında, Dedeman Otelcilik A.Ş. bünyesinde bulunan Dedeman İstanbul'da yüz yüze görüşme ve gözlem tekniklerini kullanarak iç kontrol sistemini yerinde incelemiş ve iç kontrolün hile ve hataları önlemedeki rolünü araştırmıştır. Her bir aşamada bulunması gereken iç

kontrol politika ve prosedürleri oluşturulduktan sonra, bunun pratikte nasıl uygulandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Pratikte iç kontrolün teknoloji odaklı olarak sürekli gelişerek devam etmesi gerektiği anlaşılmıştır. Ayrıca otelin ve yöneticilerin hedeflerine ulaşmadaki başarısının oteldeki iç kontrol etkinliğinin artmasıyla yükseldiği ortaya koyulmuştur.

(Bozlak, 2019), imalat sektöründe iç denetimde hile araştırma teknikleri üzerine yapmış olduğu araştırmada, 2017-2018 yıllarında tespit edilen hileli işlemleri Uluslararası İç denetim Standartları çerçevesinde değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda, mali tablo, uygunluk ve faaliyet denetimlerini birlikte yapabilen denetçi profilleri yetiştirilmesinin mesleğin gelişimi ve işletmelerin risklere karşılık verebilmesi için önem arz ettiği belirtilmiştir.

(Çelik, 2019) çalışmasında, muhasebe hilelerini önlemek için beş yıldızlı otellerde iç denetimin etkinliğini araştırmıştır. İstanbul bölgesinde bir anket çalışmasıyla otel işletmelerinde etkin bir şekilde iç denetim yapılmakta olduğu, hata ve hileleri önlemede etkin olduğu ve iç denetim faaliyetlerinin sürekli bir şekilde yapılmaya devam edilmesi gerektiği, bağımsız dış denetime etki ve faydası olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

(Çiçek, 2004), beş yıldızlı oteller üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında, otellerin iç denetim konusunda gerekeni yapmadığı, ancak iç kontrole önem verdikleri tespit edilmiştir.

Çiçekay ve Demir (2021), işletmelerde iç kontrol sistemine yönelik uygulamaların COSO iç kontrol bileşenlerine uyum düzeyinin tespit edilmesi amaçlı bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Van, Muş ve Bitlis illerinde 10 ve üzerinde çalışanı olan işletme yöneticilerine yönelik uygulanan anket ile yapılan çalışma sonucunda, işletmelerde COSO modelinin uygulanma düzeyinin yüksek seviyede olduğu tespit edilmiştir.

(Çoşkun, 2019) çalışmasında, COSO modeline göre oluşturulmuş iç kontrol sistemi ve bağımsız denetim süreci ilişkisi üzerine nitel bir çalışma yapmıştır. COSO tabanlı iç kontrol sisteminin bağımsız denetim görüşünü doğrudan etkilemediğini, ancak yapılacak denetimlerin kapsamını, anakütlesini, denetimin maliyetini, zamanını, planını ve denetim riskleri gibi unsurları etkileyeceği için bağımsız denetimi dolaylı yoldan etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Dewi ve Wirakusuma (2019) çalışmasında, iç kontrol, bireysel ahlak ve örgütsel etik kültürün muhasebe hileleri üzerindeki etkisi anket yöntemi ile araştırılmıştır. Çalışma iç kontrol, bireysel ahlak ve etik kültürün muhasebe hilelerini olumsuz etkilediğini göstermiştir. Bireysel ahlak ve örgütsel etik kültürün uygulanması ne kadar iyi olursa, muhasebe hilelerinin azalmasına katkı sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Doğan ve Nazlı (2015), Mersin'de faaliyette bulunan ve Mersin Ticaret Odasına kayıtlı işletmelerin yöneticilerine yönelik gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda, muhasebe hata ve hilelerinin önlenmesinde işletme yöneticilerinin sorumlulukları ile ilgili sonuçlar açıklanmıştır.

(Gönen, 2007), İzmir'de bulunan beş yıldızlı Princess Otel'in iç kontrol sisteminin etkinliğini ve muhasebe faaliyetlerini incelediği çalışmasında, otelin mevcut iç kontrol sisteminin etkinliğinin artırılabilmesi için önerilerde bulunmuştur.

(Gökçen & Tipi, 2019) çalışmalarında, iç kontrol sisteminin hileleri önlemedeki etkisine ilişkin Borsa İstanbul imalat sektöründe yer alan 179 şirkete 30 soruluk anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, şirketlerde oluşturulan etkin iç kontrol yapısının oluşabilecek hileleri önlemede önemli rolünün olduğu tespit edilmiştir.

Gökçen ve Tahtlı (2019), iç kontrol sisteminin hile eylemlerini önlemedeki rolü üzerine tekstil sektöründe bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Anket yönteminin kullanıldığı araştırma sonucunda, iç kontrol ile hile eylemlerinin önlenmesi arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

(Hatunoğlu vd., 2012) çalışmalarında, Türkiye'nin farklı bölgelerindeki 8 ilde iç kontrol sistemini uygulayan 45 işletme üzerinde iç kontrol uygulamasının etkinliği ile hile ve hataları önlemedeki etkisi üzerine anket çalışması gerçekleştirmişlerdir. Araştırma sonucunda, işletmelerde iç kontrol sistem etkinliğinin hata ve hileli işlemleri önemli ölçüde azalttığını tespit etmişlerdir.

(Karahan, 2022) çalışmasında, işletmelerde hilenin ortaya çıkardığı alanların iç denetim biriminin faaliyet bölgesinde olduğu varsayıldığında, iç denetçilerin hileyi tespit etme, önleme ve araştırmaya ne seviyede dahil olduklarının araştırılması gerektiğini belirtmiştir.

Karakaya (2016), çalışan hileleri ve iç kontrol ilişkisi üzerine yapmış olduğu çalışma sonucunda; COSO iç kontrol yapısının hilelerin önlenmesinde önemli bir önlem modeli özelliğinde olduğunu tespit etmiştir.

Kılıç ve Karaca (2022), işletmelerde hilenin önlenmesinde iç kontrolün rolü üzerine yapmış oldukları çalışmada, karayolu ile uluslararası yük taşımacılığı yapan bir işletmede vaka çalışması gerçekleştirmişlerdir. Çalışma sonucunda, işletmede gerçekleşen çalışan hilelerinin büyük ölçüde iç kontrol bileşenlerinden bilgi ve iletişim ile gözetim faaliyetlerinin eksikliğinden kaynaklandığını tespit etmişlerdir.

(Okan Gökten, 2018) çalışmasında, hile üçgeni ve sonrasındaki modelleri karşılaştırmalı olarak incelemiş ve hile faaliyetlerinin sebeplerine yönelik ilginin personellerden yöneticilere geçtiği ve araştırmacıların davranışsal nitelikler üzerinde yoğunlaştığı belirlenmiştir.

(Oskay, 2018) hata ve hilelerin sebeplerini incelediği çalışma sonucunda, hata ve hilelerin önlenme yöntemleri hakkında bazı kararlar almanın mümkün olduğunu, hata ve hileleri ortaya çıkaran unsurlar tespit edilip ortadan kaldırılırsa veya seviyeleri yükselten unsurlar yok edilirse hata ve hilelerin azalacağını, cahillik, yolsuzluk, dikkatsizlik gibi durumların etkili ve zamanında yapılan bir muhasebe kontrolü ile önlenebileceğini belirtmiştir.

(Öğüş & Yılmaz, 2016), Marmara Bölgesi'nde bulunan beş yıldızlı bir otelin bölüm müdürleriyle yapılan gözlemler ve görüşmeler neticesinde otelin iç kontrol sistemini inceleyerek bulunan eksikliklere yönelik öneriler sunmuşlardır.

(Ömürbek, 2011), Antalya'nın Manavgat ilçesindeki beş yıldızlı otellerde iç kontrol uygulamasının etkinliğini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, iç kontrol faaliyetlerinin istenilen seviyede olmadığı, en çok eksikliğin yiyecek içecek alanında olduğu tespit edilmiştir.

Rubino ve Vitolla (2014) çalışmalarında, iç kontrol çerçevesine entegre edilen bilgi teknolojileri çerçevesinin (COBIT), finansal raporlamanın kalitesinde iyileştirmeyi sağlarken, finansal raporlamaya ilişkin iç kontrolün zayıf yönlerinin azaltılmasını veya ortadan kaldırılmasını nasıl etkilediğini analiz etmişlerdir. Araştırmanın sonucunda, BT kontrollerinin benimsenmesi veya COBIT çerçevesinin uygulanmasının tüm şirket/kuruluşa sağlayabileceği önemli faydalar sıralanmıştır.

Tez ve Gücenme Gençoğlu (2022) yapmış oldukları araştırmada, kilit denetim konuları ve COSO ilkelerinin; enerji, gıda, otomotiv, inşaat ve turizm sektöründe faaliyet gösteren ve BORSA İstanbul'da hisse senedi işlem gören 45 işletmenin bağımsız denetim raporları üzerinden karşılaştırmasını yapmışlardır. Çalışma sonucunda, işletmelerin iç kontrol sistemleri ile kilit denetim konularında sektörel olarak farklılıklar olmakla birlikte kuvvetli bir ilişki olduğunu ve hile risklerinin değerlendirilmesinde COSO ilkesinin işletmeler tarafından etkin kullanılamadığını tespit etmişlerdir.

Tuna (2023) çalışmasında, YÖK tez ve EBSCO veri tabanlarını kullanarak Türkiye'de yapılmış hile üzerine akademik çalışmaları içerik analizi yöntemiyle incelemiştir. İnceleme sonucunda proaktif yaklaşımlar ve yapay zekâ ile tespit ve önleme yöntemleri yanında yeni yöntemler geliştirmenin hilenin önlenmesinde etkili olacağı, hilenin tespit edilmesi için ödüllendirme ve ihbar hattı gibi uygulamalar geliştirmenin yararlı olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Türedi & Celayir (2021) çalışmalarında, iç kontrol sistemlerinin hile ile ilgili etkinliği ve hileyi önleme ve tespit etmedeki rolünü incelemişlerdir. Çalışmada işletmelerde etkin bir iç kontrol yapısı oluşturulmasının güçlü ekonomik sistemin sürdürülebilir olması ve hilelerin ve hataların düşük seviyeye indirgenmesi açısından önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yaylalı (2024), betimsel örneklem yöntemi kullanarak hile ile ilgili yaptığı literatür çalışması sonucunda, müşteri hilelerinin tespiti ve önlenmesine ilişkin hangi yöntemlerin izlenmesi gerektiğine ilişkin çalışmaların yetersiz kaldığı tespit edilerek, konuya ilişkin daha kapsamlı araştırmaların yapılması gerektiğini vurgulamıştır.

Yürekli (2020) çalışmasında, işletmelerin finansal ve ekonomik durumunun iyi olması kadar, çağdaş bir yönetim biçimine sahip olması ve iç ve dış sermaye kayıplarına ve aktiflerini hileye karşı savunmada bilgi teknolojilerini iyi bir şekilde kullanmasının mecburi olduğunu ileri sürmüştür.

Fritze & Jockel (2025), iç kontrol sisteminin nasıl çalışması ve neyi içermesi gerektiği hakkında görüşlerin sorulduğu bir vaka çalışması ile yeni bir model oluşturmuştur. Bu modeli kullanarak, bir şirket ilgili tüm finansal süreçler için dahili kontrol sistemi uygulanabileceği tespit edilmiştir. Araştırma, kimya endüstrisindeki bir vaka çalışmasına dayanmaktadır, bu nedenle modelin diğer sektörlerdeki şirketler için kullanılabilirliği araştırılmamıştır.

4. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

4.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, iç denetçilerin hileyi önlemede ve tespit etmede COSO modeline bakış açılarının araştırılmasıdır. Amaç kapsamında, turizm sektörü otel işletmelerinde COSO modelinin hilenin önlenmesi ve tespit edilmesindeki rolü ile ilgili olarak, deneyimli iç denetçilerin görüşleri üzerine nitel araştırma yapılmıştır. Turizm sektörünün seçilme sebebi, sektörde faaliyet çeşitliliği ve hacminin fazla olmasından dolayı, hile eylemlerinin orta çıkma riskinin yüksek olmasıdır. Turizmin ülkeler bazında en önemli rolü ülkelerin gelişimine katkıda bulunmasıdır. Ülkelerin ekonomik problemlerinin çözüme ulaşmasında en önemli rol turizm sektöründedir (Ashley vd., 2007: 8).

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Araştırma, Antalya'da bulunan 5 yıldızlı otellerde görev alan iç denetçiler ile yapılmıştır. Araştırmada, amaçlı örneklem çalışma grubu kullanılmıştır.

Amaçlı örnekleme, varsayıma dayanmayan amaçlı örnekleme yöntemidir. Bilgi yoğun olayların araştırmanın amacına yönelik seçimi, detaylı olarak araştırma yapılmasına fırsat oluşturur. Amaçlı örnekleme, belli nitelikleri veya belirli seviyeleri karşılayan bir veya birden fazla özel olayları incelemek durumunda kalındığında, tercih sebebi olmaktadır. Bu yöntem toplum durumlarını ve doğa olgularını araştırmaya, bunların birbiriyle ilgisini incelemeye ve tanımlamaya çalışmaktadır (Koç Başaran, 2017: 490).

Çalışmada amaçlı örneklemin, benzeşik ve kartopu türü tercih edilmiştir. Katılımcıların tamamı, araştırma kapsamındaki otel işletmelerinde deneyimli iç denetçi pozisyonunda çalıştıklarından dolayı, benzeşik çalışma grubunu oluşturmaktadırlar. Seçilen bir katılımcı ile görüşme yapıldıktan sonra, onun tavsiyesi ile başka katılımcılar ile görüşüldüğü için, kartopu çalışma grubu tercih edilmiştir. Creswell (2013), kartopu örneklemenin özellikle katılımcılara ulaşmanın zor olduğu veya evren ile ilgili bilgilerin kısıtlı olduğu durumlarda başvurulabileceğini belirtmiştir.

Araştırmanın amacı ve soruları doğrultusunda görüşme gerçekleştirilenlerin nitelikleri;

- ✓ İç denetçi olmak,
- ✓ Turizm sektöründe tecrübeye sahip olmak,
- ✓ En az iki yıl aktif denetim faaliyetlerinde görev almış olma şartı belirlenmiştir.

Katılımcılardan, iç denetçi ve en az 2 yıl denetim tecrübesine sahip olması ölçütünün aranmasının ardındaki temel düşünce, denetim tecrübesine sahip iç denetçilerin tecrübe ve gözlemlerinin perspektifinden bakabilmektir (Glesne, 2012: 143).

Örneklem büyüklüğünün belirlenmesi için net bir yaklaşım bulunmamaktadır. Örneklem büyüklüğü; araştırmanın amacı, problemi, mevcut zaman ve kaynaklar, seçilen yöntem ve elde edilmek istenen verilerin kapsamına göre farklılık gösterebilir (Patton, 2014: 242-245).

Görüşme tekniği kullanılarak yapılan nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğü için kesin bir sayıdan ziyade, veri doygunluğu esas alınır (Kerlinger & Lee, 1999). Nitel araştırmalarda aktarılabilirliği sağlamak için örneklem, yeterince çeşitli deneyimleri kapsayacak kadar büyük; ancak verilerin yinelenmesini önleyecek kadar sınırlı olmalıdır (Mandal, 2018: 626). Yeni tema veya bilginin elde edilmediği, verilerin tekrarlanmaya başladığı aşama olan 'doygunluk', nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünü belirlemede temel ölçüt olarak kullanılmaktadır (Guest, Bunce & Johnson, 2006: 59). Doygunluk aşaması, yeterli bir örneklem büyüklüğüne ulaşıldığını göstermektedir (Hennink & Kaiser, 2022: 2). Nitel araştırmalarda büyük gruplar yerine, araştırmanın amaçlarını karşılayan, detaylı veri sunabilecek örneklemlerin belirlenmesi gereklidir (Coyne, 1997). Literatürde örneklem büyüklüğü ile ilgili olarak yeterli sayıya ulaşılmış olma önerisinin yanı sıra, homojen örneklemlerde altı ile on iki (Guest vd., 2006:79), beş ile yirmi beş katılımcı (Creswell, 2013) görüşmenin anlamlı sonuçlar için yeterli olabileceği belirtilmiştir. Araştırmada, gerekli nitelikleri sağlayan yedi katılımcı ile yapılan görüşmeler neticesinde doygunluk aşamasına ulaşıldığı değerlendirilerek analiz aşamasına geçilmiştir.

4.3. Veri Toplama Yöntemi ve Verilerin Analizi

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak "Derinlemesine Görüşme" tercih edilmiştir. Nitel araştırmalarda kullanılan görüşmelerin en güçlü özelliği, görmediklerimiz hakkında bilgi sahibi olma ve gördüklerimiz hakkında ise alternatif açıklama yapma fırsatı vermesidir (Glesne, 2012: 143).

Araştırmacının derinlemesine görüşme yapma nedeni; araştırma konusunun alanına giren katılımcıların bilgi ve tecrübelerinden faydalanmaktır. Araştırmacı, görüşmeler vasıtasıyla, katılımcıların deneyimlerini, onları motive eden unsurları ve dünya görüşlerini keşfederek; tutumlarını, düşünceleri, niyetlerini, zihinsel algılarını ve tepkilerini anlamaya çalışır ve katılımcılarla birlikte öğrenme deneyimini yaşar (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 119-120).

Çalışmada, nitel veri toplama tekniği olan görüşme tekniği ve yarı yapılandırılmış mülakat sorularından faydalanılmıştır. Çalışma ile ilgili kavramsal çerçeve tamamlandıktan sonra, görüşme soruların ilk 5 sorusu Çoşkun (2019)'un tezinden esinlenerek, sonraki 6 sorusu ise; içeriğe uygun şekilde literatürden faydalanılarak hazırlanmıştır (Azaltun, 1998; Çiçek, 2004; Drogalas vd., 2017). Yapılan görüşmelerde, açık uçlu sorular sorulmuş ve iç denetçilerden olabildiğince çok veri alınmaya çalışılmıştır. Görüşmenin akışı içerisinde alınan farklı yanıtlara bağlı olarak, iç denetçiyi doğru soruya

yönlendirmek veya daha fazla veri alabilmek için, iç denetçilere görüşme soruları dışında sorular da sorulmuştur.

Araştırmada, veriler araştırmacı tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış açık uçlu soruların olduğu görüşme formu ve katılımcı kişisel bilgi formu aracılığıyla edinilmiştir.[2] Araştırma sorusuna ve araştırmanın amacına uygun görüşme soruları, araştırmacı tarafından geliştirilerek, soruların test edilebilmesi amacıyla 2 pilot görüşme yapılmıştır. Pilot görüşmeler neticesinde, katılımcılardan alınan geribildirimler ile görüşme formu son haline getirilmiştir.

Ölçütlere uyan iç denetçiler, kişisel araştırmalar ve ön görüşmeler yoluyla belirlenmiştir. Araştırma konusu ve içeriğine yönelik bilgiler, ilgili kişilere e- posta ve telefon yolu ile iletilerek, görüşme talebinde bulunularak görüşmelere başlanmıştır. Görüşmeler, katılımcıların ofislerinde, kafede ya da uzak bağlantı yoluyla (Teams, Zoom) araştırmacı ile yüz yüze iletişim kurabilecek bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen her görüşme sonrasında, katılımcıdan araştırmaya katkı sağlayabilecek başka bir kişi önerip öneremeyeceği sorulmuş ve öneriler kapsamında görüşmeyi kabul eden diğer iç denetçiler de çalışma grubuna dâhil edilmiştir.

Veriler, nitel araştırma desenlerinden betimleyici fenomenoloji deseninin hem içerik hem de betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir.

4.4. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Tablo 1'de katılımcılarla araştırma verilerinin toplanması amacıyla yapılan görüşme bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Görüşme Bilgileri

Katılımcı Kod	Görüşme Yeri	Görüşme Süresi (Dk)	Tecrübe Yılı	Denetçilik Düzeyi
D1	Katılımcının İşyeri	20	9	Orta-Üst
D2	Kafe	60	11	Üst
D3	Teams Uygulaması	15	8	Üst
D4	Teams Uygulaması	35	5	Orta
D5	Katılımcı İşyeri	15	3	Alt
D6	Teams Uygulaması	60	7	Orta-Üst
D7	Katılımcı İşyeri	30	3	Alt

Tablo 1'de görüleceği üzere, katılımcılardan 3'ü ile kendi işyerinde, 3'ü ile Teams uygulaması üzerinden görüntülü bir şekilde, biri ile de kafede görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler toplamda 235 dakika sürmüş, en uzun görüşme katılımcı D2 ve D6, en kısa görüşme ise D3 ve D5 ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcı ortalama görüşme süresi ise 33 dakikadır.

[2] Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 20.09.2023 tarihli ve 583583 sayılı karar ile uygun bulunmuştur.

4.5. Geçerlilik ve Güvenirlik

Bu araştırmada geçerliği ve güvenirliği olumsuz etkileyen unsurları en aza düşürmek veya yok etmek için farklı önlemler alınmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Çalışmanın iç geçerliğini sağlamak için; çalışmada kullanılmak üzere araştırmacı tarafından hazırlanan görüşme formu için, uygulama öncesinde uzman görüşlerine başvurulmuştur. Hazırlanan görüşme formu ile ilgili olarak bir akademisyen ve iki iç denetçi olmak üzere üç konu uzmanının görüşleri alınmış, ardından çalışmaya katılan iç denetçilerden farklı iki iç denetçiye formlar okutularak soruları, okunabilirlik ve anlaşılabilirlik açısından değerlendirmeleri istenmiştir. Uzman görüşlerinden elde edilen veriler doğrultusunda soruların açıklığı, uygunluğu gibi hususlar açısından form yeniden incelenerek gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde öncelikle katılımcılara açıklamalarda bulunulmuş ve katılımcılarla doğal bir sohbet ortamı oluşturulmaya çalışılmıştır. Katılımcıların yöneltilen sorulara verdikleri cevaplar, bulgular kısmında özetlenerek verilmiştir. İç geçerliği sınırlayacak faktörler arasında, veri çeşitlemesinin yapılamaması (veri toplama aracı olarak sadece görüşmenin kullanılması) gösterilebilir.

Dış geçerliği oluşturmak için ise; çalışma grubu, araştırma modeli, veri toplama yöntemleri, verilerin analizi ve toplanması, bulguların nasıl oluşturulduğu detaylı olarak açıklanmıştır. Ayrıca çalışmada, çalışmanın amacına uygun katkı oluşturacak kişiler yer almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Dış geçerliği sınırlayıcı bir unsur olarak, katılımcıların yedi kişi ile sınırlı tutulması gösterilebilir. Bulguların tamamı yorum yapılmadan okuyucuya sunulmuş ve kayıt cihazı kullanılarak veri kaybının önüne geçilmiş olup, bu unsurlar çalışmanın iç güvenirliğini yükseltici bir etkiye sahiptir. Ayrıca, veriler iki araştırmacı tarafından tarafsız bir şekilde incelenmiş ve kodlar belirlenmiştir. Kodlar aracılığıyla, kategorilerin belirlenmesi sırasında araştırmacılar arasında fikir birliğine ulaşılmıştır. Belirlenen kodlar, COSO teması ile hilenin önlenmesi ve tespiti teması olmak üzere iki temadan oluşturulmuştur.

Sonuç bölümünde veriler uygun şekilde analiz edilmiştir. Ayrıca, bulgu ve sonuç bölümlerinin tutarlılığı araştırmacılar arasında tartışılmış ve görüş birliğine ulaşılarak çalışma kapsamına alınmıştır. Böylece araştırmanın dış güvenirliği yükseltilmeye çalışılmıştır.

5. BULGULAR

Temalar altında, iç denetçilerin açık uçlu sorulara verdiği yanıtlara göre kodlar oluşturulmuş ve ilgili tablolarda gösterilmiştir. Bazı sorularda, iç denetçilerin bir soru içerisinde belirtmiş oldukları düşünceler birden fazla kodun altına alınmıştır. Bulgular tablolar oluşturularak detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Çalışma kapsamında oluşturulan COSO modelini değerlendirme teması ile hilenin önlenmesi ve tespiti teması ile ilgili bulgular, bu bölümün alt başlıklarında açıklanmıştır.

5.1. COSO Modelini Değerlendirmeye Yönelik Kategori Şeması

Görüşme, formunun ilk beş sorusundan "COSO Modelini Değerlendirmeye Yönelik Kategori Şeması" oluşturulmuştur. COSO modelini değerlendirme temasında, COSO'nun beş bileşeninin iç denetçiler tarafından nasıl algılandığının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Şekil 1. COSO Modeli Kategori Şeması

Eşgüdümlü Faaliyetler: "Eşgüdümlü Faaliyetler" adlı kategoride, iç kontrol sisteminin COSO bileşenleri ile koordineli çalışması hakkında iç denetçilerin görüşleri açıklanmıştır.

Şekil 2. Eşgüdümlü Faaliyetler Kod Grafiği

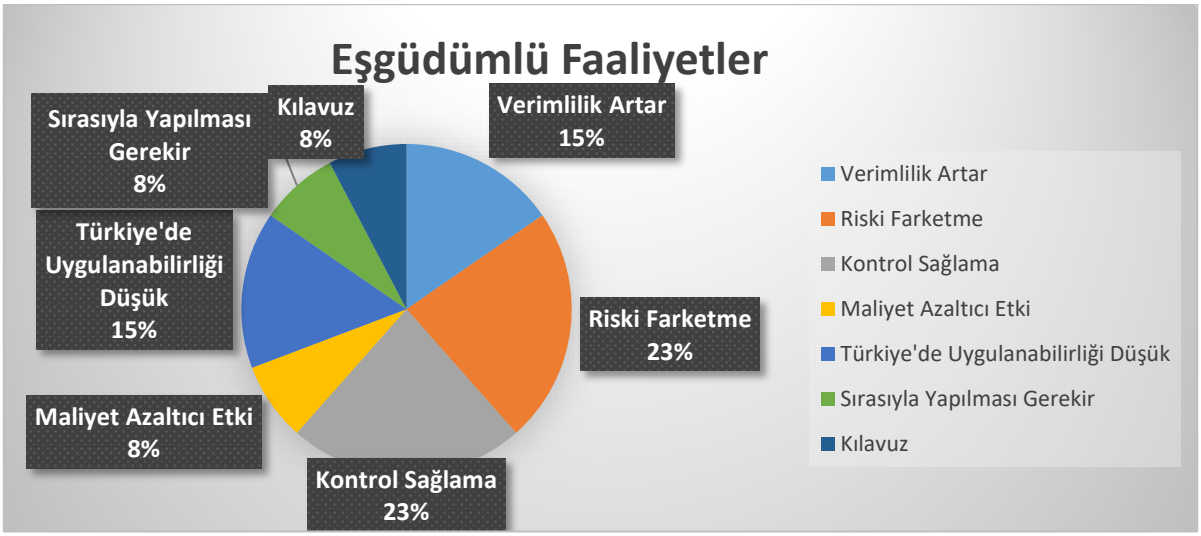

İç kontrol sisteminin COSO bileşenleri ile koordineli ve ilişkili çalışması hakkında; iç denetçiler çoğunlukla riskin tanımlanması ve kontrolün sağlanmasına katkı sağlayacağını ifade etmişlerdir. Verimliliği artıracağını savunan görüşleri D1 ve D5 katılımcıları vermiştir. Maliyet azaltıcı etki, COSO bileşenlerinin sırasıyla yapılması gerektiğini ve COSO'nun bir kılavuz olarak kullanılabileceğini ifade eden katılımcılar sırasıyla D2, D4 ve D7'dir. D1 katılımcısının açıklaması diğer katılımcılara göre daha detaylı olduğu için, aşağıda özetlenmiştir.

> İç denetçi D1'in açıklamaları; COSO iç kontrol çerçevesi, verimliliği ve risk farkındalığını artırarak, sektöre ve işletmenin yapısına bağlı olmayan evrensel bir çerçeve sunar. Bu çerçeve, işletmelerin tanımlanan risklere uygun iç kontrol sistemlerinin kurgulanması

üzerine odaklanır. COSO'nun sunduğu beş aşama, birbirleriyle ilişkili ve işletme düzeyinde uygulanabilir niteliktedir.

İlk aşama, kontrol çerçevesinin belirlenmesidir. İkinci aşama, risklerin değerlendirilmesi aşaması olup, işletmenin en alt düzeydeki personelinden en üst düzey yöneticilerine kadar tüm personelin risk farkındalığını artırır. Üçüncü aşama, kontrol faaliyetlerinin kurulmasıdır. Bu aşamada, işletme içindeki hataların ve risklerin farkına varılması ve bunların etkisine göre kategorize edilmesi önemlidir. Örneğin, bir faturanın yanlış girilmesi veya mükerrer işlenmesi gibi durumlar, işletmenin finansal raporlamasını etkileyebilir. Bu tür risklere karşı kontrol mekanizmaları geliştirilmelidir. Dördüncü aşama, bilgi ve iletişim aşamasıdır. Bu aşama, birimlerin yaptıkları işlerin birbirleriyle ilişkili ve sürekli izlenebilir olmasını sağlar. Son aşama ise takip ve revizyondur. Kurulan iç kontrol sisteminin sürekli izlenmesi ve gerektiğinde revize edilmesi gerekir. Teknolojik gelişmeler ve işletme süreçlerindeki değişiklikler, kontrol sistemlerinin güncellenmesini zorunlu kılabilir.

Hedeflere Ulaşma: "Hedeflere Ulaşma" adlı kategoride; COSO modelinin işletme hedeflerine uygun faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde, etkinliğin sağlanması ile ilgili olarak makul güvence sağlayıp sağlamadığına ilişkin tespitlere yer verilmiştir.

Şekil 3. Hedeflere Ulaşma Kod Grafiği

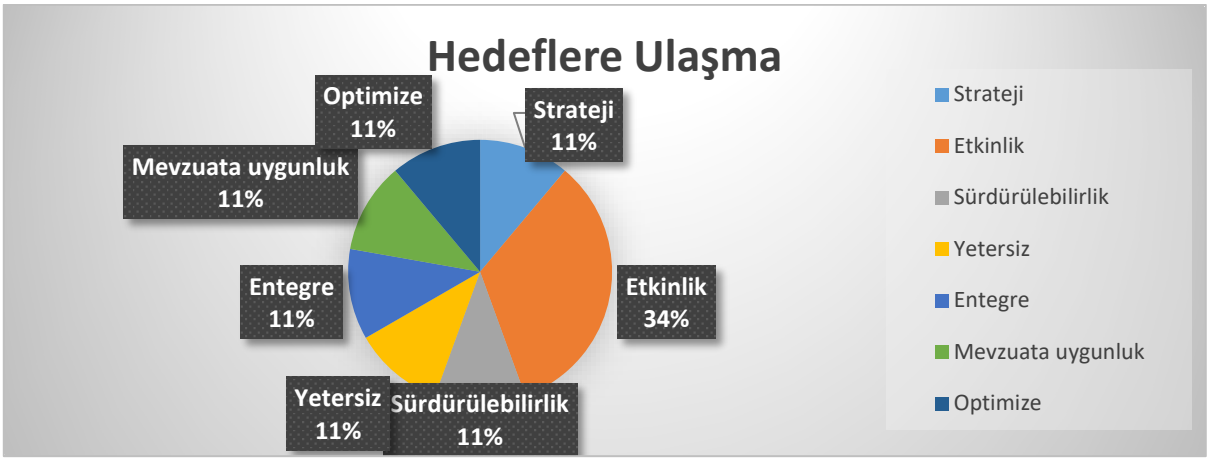

COSO modelinin işletme hedeflerine ulaşmada makul bir güvence vermesi için en çok (%34) faaliyetlerle ilgili "etkinlik" kodu üzerinde durulmuştur.

İç denetçilerin görüşlerine göre COSO modelinin hedeflere ulaşmada makul bir güvence vermesi için etkinlik kodunu sırasıyla strateji, sürdürülebilirlik, yetersizlik, entegrasyon, mevzuata uygunluk ve optimizasyon kodları takip etmektedir.

Güvenirlik: COSO iç kontrol modelinin yasa, politika ve mevzuata uygunluğunu ve raporlamanın güvenirliğini sağlaması hususunda, iç denetçi görüşlerinden oluşturulan kodlar; güvenirlik artar, uygunluk ve COSO ile ilgisi yok olarak belirlenmiştir.

Şekil 4. Güvenirlik

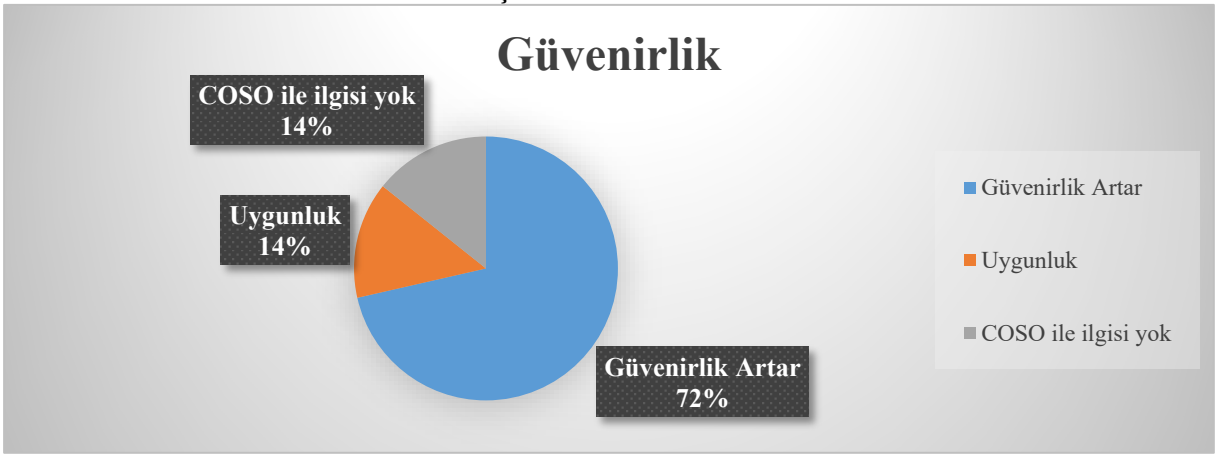

Katılımcı iç denetçiler %72 oranında, COSO iç kontrol modelinin raporlama güvenirliğini artıracağını ifade etmişlerdir. D2 katılımcısı, COSO standartlarının ilgili mevzuat ve politikaya uygun hale getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. D6 katılımcısı ise; güvenirliğin COSO ile ilgisi olmadığını, tamamen ilgili mevzuatın uygulandığı taktirde güvenirliğin sağlanacağını belirtmiştir.

Diğer üç iç denetçi D3, D4 ve D6'nın COSO'nun finansal tabloların güvenirliğine ilişkin açıklamaları aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

İç denetçi D3; raporlamanın güvenirliği konusunda herhangi bir sorun olmadığını belirtmiştir. Ancak, organizasyon yapısında sorunlar olduğunu ve bu tür sorunlarla hem kurumsal hem de daha az kurumsal şirketlerde iç denetim faaliyetlerinde sıkça karşılaşıldığını ifade etmiştir.

İç denetçi D4; raporlamanın güvenirliğinin sağlanmasının yasal mevzuat, politika ve düzenlemelerden bağımsız olduğunu, bu çerçevenin (COSO) esas amacının raporlamanın güvenirliğini sağlamak olduğunu belirtmiştir. Yasal mevzuat ve politikalarla ilgili sorunlar olabileceğini, ancak COSO'nun doğrudan bu konularla ilgilenmediğini vurgulamıştır.

İç denetçi D6; işletme faaliyetlerinin etkinliğinin sağlanmasının tamamen yasal mevzuat ve politikalara bağlı olduğunu, COSO'nun bu konuda bir rolü olmadığını belirtmiştir. İşletme faaliyetlerinin etkinliğinin sağlanması için yasal mevzuatların uygulanmasının şart olduğunu ifade etmiştir.

Risk Tespiti: COSO tabanlı iç kontrol sisteminin, işletme risklerini belirlemesi, değerlendirilmesi ve makul bir seviyeye indirilmesinde etkisi konusunda, iç denetçilerin görüşlerini içeren grafik Şekil 5'te gösterilmiştir.

Şekil 5. Risk Tespiti Kod Grafiği

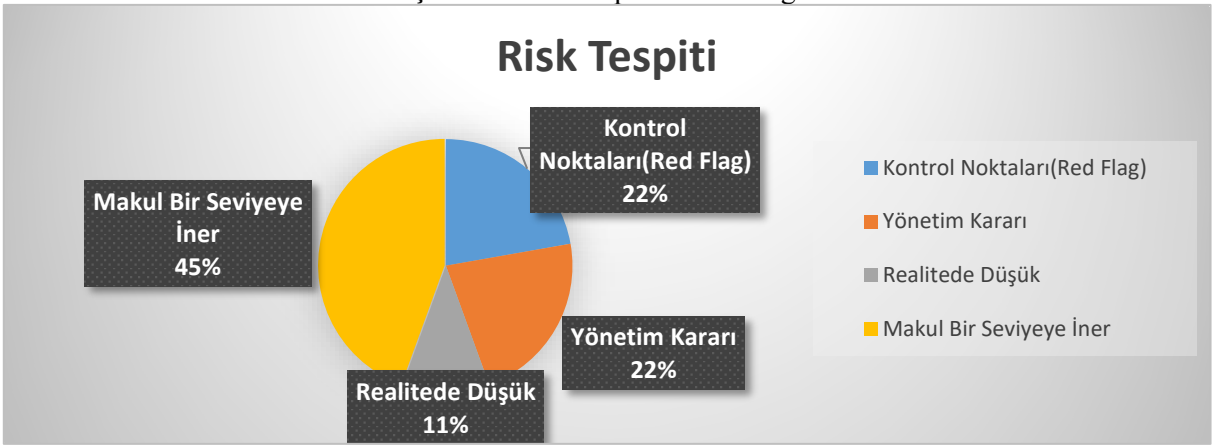

Risklerinin tespiti kategorisinde, iç denetçiler %45 oranla COSO tabanlı iç kontrol sisteminin riski tespit ederek makul bir seviyeye indirilebileceğini belirtmişlerdir. Riskin tespit edilerek makul seviyeye indirilmesinde %22 oranla kontrol noktalarının (Red Flag) ve yönetim kararlarının etkili olduğunu belirtmişlerdir. D4 kodlu iç denetçi ise, işletmelerde COSO standartlarını uygulamanın realitede karşılığının olmadığını ifade etmiştir. COSO standartlarının risk tespitindeki etkisi konusunda en zıt görüşler olarak D1 ve D4 kodlu iç denetçilerin görüşleri aşağıda özetlenmiştir.

> D1 kodlu iç denetçi; kontrol noktaları ve makul seviyeye iner kodunu; COSO'nun ikinci aşaması, işletmelerin karşılaşabileceği risklerin belirlenmesi ve kontrol edilebilir olanların önceliklendirilmesi üzerine odaklanır. COSO'nun bu aşamasının, işletmelerin stratejik ve kurumsal yapılarının etkin ve verimli bir şekilde amaçlarına ulaşmalarına yardımcı olabileceğini belirtmiştir. Bu süreçte, risk seviyesinin belirlenmesi ve kontrol sistemleri kurulmasının önemli bir rol oynabileceğini ifade etmiştir.
>
> D4 kodlu iç denetçi; risk tespiti konusunda COSO ile ilgili olumsuz görüş beyan etmiştir. COSO standartları uygulamasının realitede düşük kodunu, COSO standartlarının uygulanmasının pratikte düşük olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. COSO'nun genel olarak iç kontrol sisteminin oluşturulmasını anlattığını, ancak bu uygulamanın güncelliğini kaybettiğini, risklerin minimum seviyeye indirilmesinde yetersiz kaldığını beyan etmiştir.

Zaman ve Maliyet: Etkin bir COSO tabanlı iç kontrol sistemi kullanan şirketlerin, bağımsız denetimde sağlayacağı zaman ve maliyet tasarrufu hakkında iç denetçi görüşlerinden "tasarruf sağlar" ve "tasarruf sağlamaz" olmak üzere iki zıt kod grubu oluşmuş ve kod bilgileri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Zaman ve Maliyet Kod Tablosu

Kod	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7
Tasarruf sağlar	X	X	X		X	X	X
Tasarruf sağlamaz				X			

D4 iç denetçisi hariç diğer katılımcı iç denetçilerin hepsi, COSO tabanlı iç kontrol sistemi kullanan şirketlerin bağımsız denetimde "zaman" ve "maliyet tasarrufu" sağlayacağı yönünde ortak noktada buluşmuşlardır.

COSO standartlarının bağımsız denetimde zaman ve maliyet tasarrufu sağlayacağı yönünde olumlu görüş beyan eden D3 ve D5 kodlu iç denetçilerin açıklamaları sırasıyla aşağıdaki gibidir.

> D3; Güçlü bir iç denetim modelinin bağımsız denetim sürecini önemli ölçüde kısaltabileceğini ve hile veya suiistimalin ortaya çıkarılmasında büyük fayda sağlayabileceğini belirtmiştir. Etkin bir iç denetim, bağımsız denetim süresini kısaltarak hem denetçiye hem de denetlenen şirkete operasyonel anlamda büyük fayda sağlar.
>
> D5; İç denetimin bağımsız denetime daha düzenli bir veri seti sunarak zaman ve maliyet tasarrufu sağlayacağını ifade etmiştir.
>
> Olumsuz görüş bildiren D4 kodlu iç denetçi ise, COSO standartlarının bağımsız denetime zaman ve maliyet tasarrufu sağlamayacağını savunmuştur. Bağımsız denetimin dış denetmenler tarafından belirlenen zaman diliminde yapıldığını ve maliyetin COSO kullanımıyla ilişkili olmadığını belirtmiştir. COSO'nun sadece mali tabloların şeffaflığını ve doğruluğunu sağladığını, bu nedenle bağımsız denetimden geçmenin tek faydasının bu olduğunu ifade etmiştir.

5.2. Hilenin Önlenmesi ve Tespiti Teması

Hilenin önlenmesi ve tespiti temasında, iç denetçilerin hilenin önlenmesi ve tespitine yönelik faaliyetleri ve alınan önlemler açıklanmıştır. Bu temada; faaliyet alanları, birim kontrolleri, takip denetimleri, hile türleri, çözüm önerileri olmak üzere beş kategori belirlenmiş ve kodlanmıştır. Son aşamada bu kategori kodları, iç denetçiler ile yapılan görüşme formlarından belirlenerek bu kodlara yönelik açıklamalar yapılmıştır. İlgili kategori kodları Şekil 6'da gösterilmiştir.

Şekil 6. Hilenin Tespiti ve Önlenmesine Yönelik Kategori Şeması

Faaliyet Alanları: İç denetçilerin hilenin önlenmesi ve tespiti ile ilgili olarak, iç denetim sürecinin hangi alanlarda yoğunlaştığını, riskli alanlar mı yoksa örgütsel performans açısından öncelikli alanlar mı olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Şekil 7'de iç denetçilerin çalıştıkları otellerde yoğunlaştıkları faaliyet alanları gösterilmiştir.

Şekil 7. İç Denetçi Faaliyet Alanları

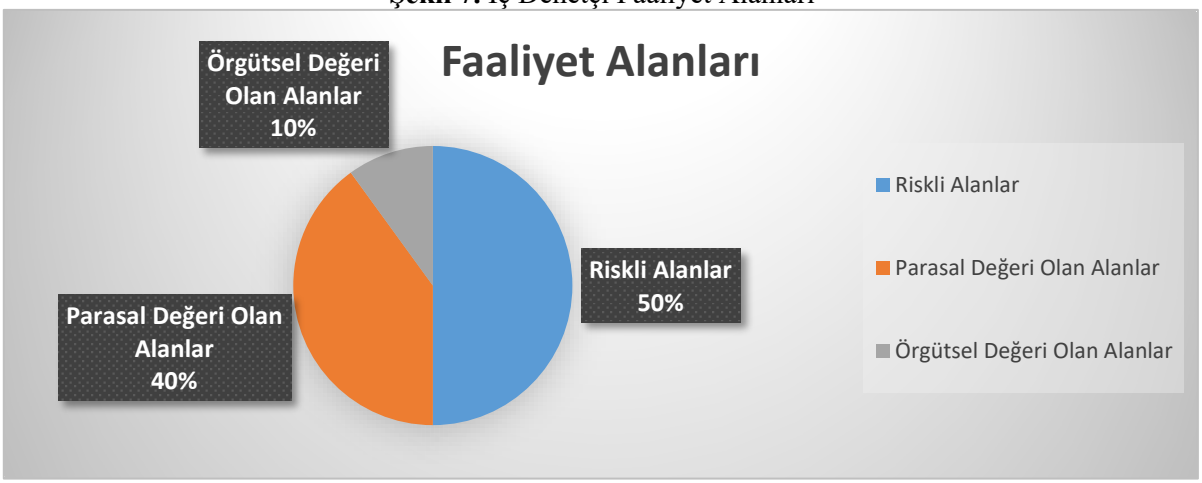

İç denetçiler çalıştıkları otel işletmelerinde hilenin önlenmesi ve tespiti çalışmalarında, %50 oranla riskli alanlar ve %40 oranla parasal değeri olan alanlarda faaliyet gösterdiklerini belirtmişlerdir. İç denetçilerin düşünceleri ile faaliyette bulundukları alanlar farklılık göstermektedir. Görüşme yapılan iç denetçilerin çalıştıkları işletmelerin genelinde, denetim faaliyet alanları işletme prosedürlerine göre yönetim tarafından belirlenmektedir. Bu yüzden iç denetçiler yönetimin aldığı karar doğrultusunda hareket etmektedir. D6 kodlu iç denetçi, yönetimden bağımsız olarak örgütsel değeri olan alanlarda faaliyet gösterdiğini beyan etmiştir.

Birim Kontrolleri: Bu kategoride, iç denetçilerin etkin bir finansal kontrol yapısında hangi birim kontrollerine ihtiyaç duyduğu açıklanmıştır. Şekil 8'de hilenin önlenmesi ve tespiti ile ilgili olarak iç denetçilerin, otel işletmelerindeki birim kontrolleri grafik olarak verilmiştir.

Şekil 8. Birim Kontrolleri

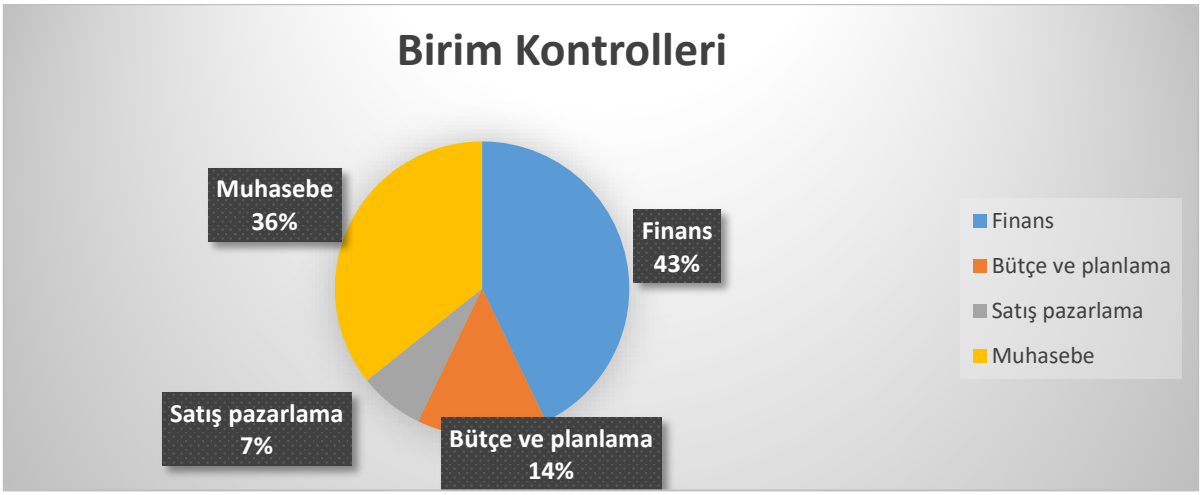

İç denetçiler %43 oranda finans biriminin kontrollerini takip etmektedir. Finans departmanını, %36 oranla muhasebe departmanı kontrolleri izlemektedir.

Takip Denetimleri: Bu kategoride, iç denetçilerin raporlarını yönetime sunduktan sonra, riskli bulguların takiplerinin yapılıp yapılmadığının tespit edilmesi hedeflenmiştir. Tablo 3'te takip denetimleri için oluşturulan kodlara yer verilmiştir. İç denetçilerin tamamı, çalıştıkları otel işletmelerinde takip denetimlerinin yapıldığını ifade etmişlerdir.

Tablo 3. Takip Denetimleri Kod Tablosu

Kod	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7
Takip denetimleri yapılıyor	X	X	X	X	X	X	

Hile Türleri ve Nedenleri: Bu kategoride, iç denetçilerin karşılaştıkları hile türleri ve nedenleri açıklanmıştır. Hile türleri ve nedenleri birbiriyle ilişkili olduğu için, birlikte değerlendirilip ayrı kategorilerde kodlar oluşturulmuştur. D7 kodlu, iç denetçi bu soruya yanıt vermemiştir.

Hile türleri için; ACFE raporuna göre üç kod oluşturulmuştur. Bu kodlar; varlıkları kötüye kullanma, mali tablo suistimali ve yolsuzluktur.

Şekil 9. Hile Türleri Kod Grafiği

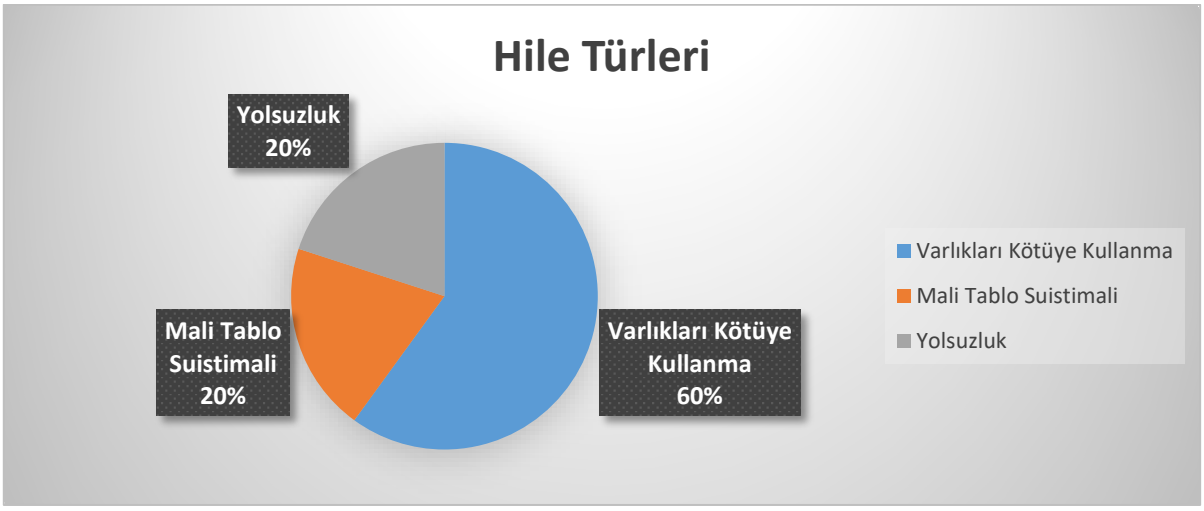

En çok karşılaşılan hile türü %60 varlıkları kötüye kullanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra %20 ile mali tablo suistimali ve yolsuzluk gelmektedir.

D3 denetçisi bu hile türlerine örnekler vererek yapılan hileleri aşağıdaki gibi açıklamıştır.

Hile eylemlerinin artmasının temel nedeni işletme sistemlerindeki açıklıklardır. Sistem açıkları kaynaklı yapılan hileler yaygındır. Buna örnek olarak cari kartlar üzerinde firmaya ait olan banka hesap numaraları değiştirilerek, paranın başka hesaplara transferi yapılabilir. Bu tür hileler, sistemdeki açıklar düzeltilmediği sürece devam edecektir. Ayrıca işletme içinde birden fazla personelin anlaşması ile hile eylemi organize şekilde gerçekleştirilebilir. Üst yönetim kademelerinde yapılacak hilelerinin tespiti ise, başta bağımsız denetimler olmak üzere işletme dışından yapılacak dış denetimler ile mümkün olabilecektir.

Hile nedenleri için ise; hile üçgeninde yer alan fırsat, haklı gösterme ve baskı olmak üzere üç kod oluşturulmuştur. İç denetçilere göre hile nedenlerinin oransal grafiği Şekil 10'da gösterilmiştir.

Şekil 10. Hile Nedenleri Kod Grafiği

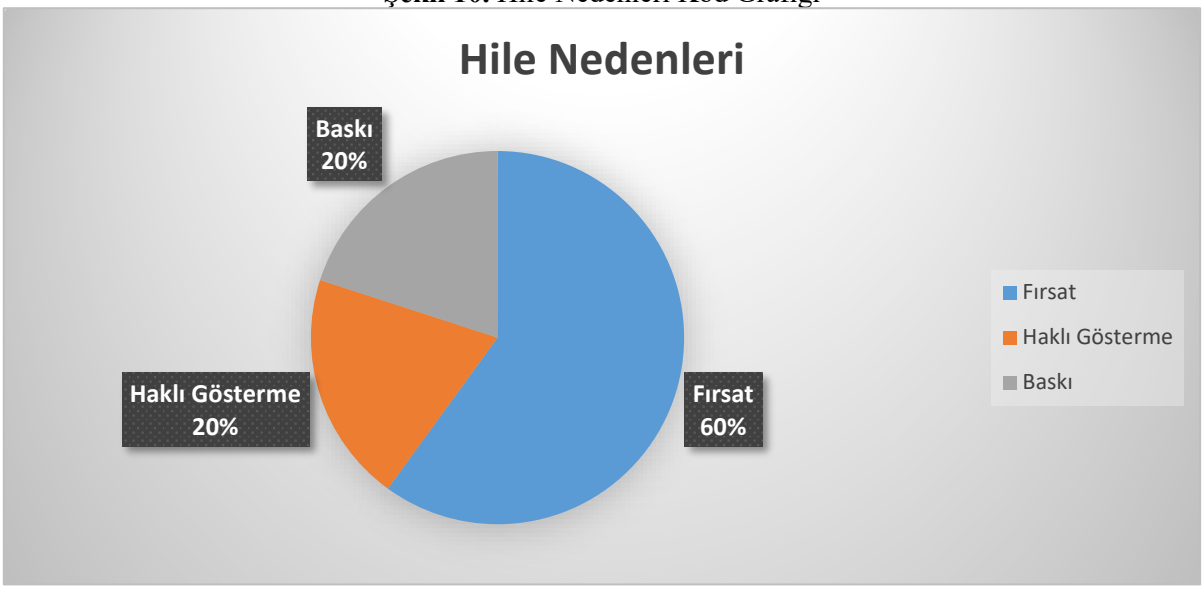

İç denetçilerin tamamı, hile nedenlerinin temel sebebinin fırsat unsuru olduğunu ifade etmişlerdir, daha sonra hile nedeni olarak haklı gösterme ve baskı unsurları olduğunu ifade etmişlerdir.

D1 ve D2 kodlu iç denetçilerin, hile nedenleri kategorisine ilişkin açıklamaları sırasıyla aşağıdaki gibidir.

D1; Satış işlemlerinde tahsilatın şirkete haber verilmeden kişisel olarak alınması gibi hilelerle karşılaşıldığını ve bunun nedeninin kontrol eksikliği olduğunu ifade etmiştir.

D2 kodlu iç denetçi ise; insan ve paranın olduğu her yerde kişiye bağlı hata veya hilelerin kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. Bu hilelerin bilinçli olarak yapılıp yapılmadığının önemli olduğunu vurgulamış ve varlıkların kötüye kullanılmasının nedenlerini insan faktörü, sistemsizlik ve teknolojik altyapı eksikliği olarak sıralamıştır.

Çözüm Önerileri: Bu kategoride iç denetçilerin hilenin önlenmesi ve tespitinde kullandıkları çözüm önerileri belirlenmiştir. D1 kodlu iç denetçi, iç denetçilerin hileyi tespit etme ile ilgisi olmadığını belirtmiş bu nedenle herhangi bir çözüm önerisi sunmamıştır.

Şekil 11. Çözüm Önerileri Kod Grafiği

Hilenin önlenmesi ve tespiti teması için, iç denetçilerin %29'u teknolojinin iyi derecede kullanılması ve kontrol mekanizmalarının oluşturulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu kategoriler ile %14'lük oranla etkin bir "sistem" ve çalışanlar arasında "görevler ayrılığı" ilkesinin oluşturulması gerektiği anlaşılmaktadır. Hilenin önlenmesi ve tespitinin bu kategorilerde belirtilen uygulamalarla yapılabileceğini belirtmişlerdir.

D3 ve D4'ün çözüm önerileri sırasıyla aşağıdaki gibidir.

D3; İşlemlerin teknoloji kullanılarak gerçekleştirilmesi gereklidir, çünkü manuel yöntemler sınırlı etkinliğe sahiptir. Teknoloji tabanlı iç kontrol sistemleri ile kontrol alanlarında etkinlik artacağından fırsat alanı daralacak ve hile yapma olasılığı azalacaktır. İç kontrolde manuel yöntemlerin yaygın kullanımı, hile riskini artırmaktadır.

D4; İhbar hattı ve sürekli eş zamanlı kontrollerin teknoloji ile aktif hale getirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

5.3. Hilenin Önlenmesi ve Tespitinde COSO Modelini Etkisi

Turizm sektöründe faaliyet gösteren otellerin iç denetçilerinin hilenin önlenmesi ve tespitinde COSO modelinin etkisi üzerine görüşleri özetlenmiştir.

D1 kodlu iç denetçi özetle; COSO modelinin hilenin önlenmesinde etkili olabileceğini ancak gerçekleşmiş bir hile vakasına tespit etme konusunda etkili olabileceğinden emin olmadığını ifade etmiştir.

D2 kodlu iç denetçi; hile önlenmesinde ve tespitinde COSO modelinin mevzuata ve iç prosedürlere uygun hale getirilmesi durumunda etkili olabileceğini ifade etmiştir.

D3 kodlu iç denetçi; COSO modelinin işletmelerinde etkin olarak kullanıldığını ancak nadirende olsa problemler yaşadıklarını bildirmiştir.

D4 kodlu iç denetçi; COSO modelinin hileyi önleme ve tespit etmede etkili olduğunu fakat tek başına yeterli olmadığını, farklı yöntemlerle beraber kullanılması gerektiğini ifade etmiştir.

D5 kodlu iç denetçi; COSO modelinin hile üçgeninde yer alan fırsat ortamının oluşmasını engelleyerek hilenin önlenmesinde etkili olduğunu fakat hileli işlemlerin tespit edilmesinde etkili olmadığını ifade etmiştir.

D6 kodlu iç denetçi; COSO modelinin hileyi önlemede ve tespit etmede model oluşturduğunu, değişiklikler gösterebileceğini belirtmiştir.

D7 kodlu iç denetçi*;* COSO modelinin hileyi önlemede ve tespit etmede etkili olmadığını daha çok yönetimsel kontrollerde kullanıldığını belirtmiştir.

Yukarıdaki görüşme metinlerinden anlaşılacağı üzere D1, D3, D5 ve D6 kodlu iç denetçiler COSO modelinin hilenin önlenmesinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir. D3 ve D6 kodlu iç denetçiler COSO modelinin hilenin önlenmesi ile aynı zamanda tespiti aşamalarında da etkin olabileceğini ifade etmişlerdir. D2 ve D4 kodlu iç denetçilerin hilenin önlenmesi ve tespitinde COSO modelinin başka model veya sistemlerle desteklenmesi durumunda etkili olabileceğini ifade etmişlerdir. D7 kodlu iç denetçi ise, COSO modelinin hilenin önlenmesi ve tespitinde etkili olmadığını, hile önlenmesi ve tespitinin daha çok yönetimsel kontrollerle mümkün olabileceğini ifade etmiştir. COSO modelinin hilenin önlenmesi ve tespiti ile ilgili olarak katılımcıların 4 başlıkta kodlanmış ifadeleri Tablo 4'te özetlenmiştir.

Tablo 4. Hilenin Önlenmesi ve Tespitinde COSO Modeli Etkisi

Kod	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7
COSO modeli hilenin önlenmesinde etkilidir	X		X		X	X	
COSO modeli hile tespitinde etkilidir			X			X	
COSO modeli hile önleme ve tespitinde tek başına yeterli değildir		X		X			
COSO modelinin hile önleme ve tespitinde etkisi yoktur							X

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Hile; işletme varlıklarının menfaat ve çıkar amaçlı kötüye kullanımıdır. Hile vakaları, değişerek gelişen işletme ortamları ve çeşitlenerek artan faaliyetlerle ile işletme dünyasının temel problemlerinden birisi haline gelmiştir. Hileli vakaların mikro düzeyde işletmelere, makro düzeyde ise ülkelerin ekonomilerine verdiği zararların boyutu, her geçen gün artmakta ve işletmelerin sürdürülebilir büyümelerine engel teşkil etmektedir. Hile vakalarının önlenmesi ve tespiti çalışmaları kapsamında COSO iç kontrol sistemi geliştirilmiştir. COSO iç kontrol sistemi, işletme yapısında sürekli kontrolü esas alan, işletme faaliyet süreçlerinde muhtemel riskleri tanımlayıp değerlendirerek olumsuz etkileri ortadan kaldıran veya makul seviyelere indirilmesini sağlayan sistemdir. İşletme hedeflerine ulaşmasını engelleyerek sürdürülebilir büyüme hedeflerinden uzaklaştıran hile vakaları, COSO tarafından tanımlanan risklerdendir.

Araştırmanın amacı, hilenin önlenmesi ve tespitinde COSO modelinin etkisinin değerlendirilmesidir. Amaç kapsamında, işletme faaliyetlerindeki artan hacim ve karmaşıklıktan kaynaklı hile risklerinin fazla olduğu turizm sektörü seçilmiştir. İşletme varlıklarının kaybına yol açan ve sürdürülebilir büyümeyi tehdit eden hile vakalarının önlenmesi hususunda uluslararası ölçekli işletmelerde kullanılan COSO modeli farkındalığının ve turizm sektöründe uygulanabilirlik düzeyinin artırılması hedeflenmiştir. Turizm sektöründe faaliyet gösteren otel işletmelerinde çalışan iç

denetçilerin, hilenin önlenmesi ve tespitinde COSO modeli ile ilgili görüşleri nitel analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Nitel araştırma desenlerinden betimleyici fenomenoloji deseni hem içerik hem de betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir.

Çalışma sonucuna göre, COSO modelinin makul güvence sağlayabilmesi için model etkinliğinin sağlanması gerekir. COSO model etkinliği, ilgili mevzuat ve politikaya uygun hale getirilmiş bileşenlerin koordinasyon ve entegrasyonu ile mümkündür. Etkin COSO modeli riskin erken tanımlanması, raporlama güvenirliği ve bağımsız denetim çalışmalarında maliyet ve zaman tasarrufu gibi faydalar sağlayacaktır. COSO modelinin bağımsız denetime katkı sağlayacağı sonucu ile uyumlu literatürde (Akışık, 2005; Çelik, 2019; Coşkun, 2019) çalışmalar olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcılar hilenin önlenmesi çalışmalarında, riskli ve parasal değeri yüksek alanların ön plana çıktığını ifade edilmiştir. İç denetçiler etkin finansal kontrollerde öncelikli alanın finans departmanı olduğunu düşünmektedirler. Finans departmanını muhasebe departmanı izlerken, bütçe planlama ve pazarlama departmanının hilenin önlenmesi çalışmalarında sırası ile öncelikli alanlar olduğunu ifade edilmiştir.

Katılımcı iç denetçiler otel işletmelerinde hile türleri ile ilgili olarak, en fazla varlıkların kötüye kullanımı ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Çalışanlar otel işletmesine ait varlıkları amaçları dışında kendi menfaatleri için kullanarak, işletmeye zarar vermektedirler. Otellerde varlıkların kötüye kullanımını mali tablo suistimali ve yolsuzluk hileleri takip etmektedir. Katılımcı iç denetçiler, hile vakalarını üst yönetime raporlamaları sonrasında, riskli bulgularla ilgili takiplerin yapıldığını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların tamamı hilenin temel sebebinin kontrol ve denetim eksikliği olduğunu, ikinci olarak işletmelerdeki teknolojik yetersizlik olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun dışında çalışanların kişilik özellikleri ve yaşam şartlarının hilenin diğer sebepleri olduğu iç denetçilerin ifadelerinden tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca, hilenin önlenmesi ve tespitinde teknoloji kullanımı ve kontrol mekanizmalarının geliştirilmesi gerektiği iç denetçiler tarafından vurgulanmıştır.

Katılımcı iç denetçiler, işletmelerde etkin yönetim sistemi varlığının, hedeflere uygun yazılmış görev tanımlarının, geliştirilmiş teknolojik donanım ve kullanımının, sürekli eğitim faaliyetlerinin ve ihbar hatlarının geliştirilmesinin, iç kontrol sisteminin etkinliğini artırarak hile eylemlerinin önlenebileceğini ifade etmişlerdir.

Finansal raporlama güvenliğini artırması ve muhtemel işletme riskleri ile ilgili olarak makul güvence sağlaması, katılımcıların büyük oranda katılım sağladıkları COSO modelinin faydaları olarak ön plana çıkmaktadır.

COSO modeli hilenin önlenmesinde oldukça etkilidir ancak hilenin tespitinde etkisi düşük kalmaktadır. Hilenin önlenmesi ve tespiti çalışmalarında COSO modelinin etkinliğinin artırılabilmesi

için, başka sistemler tarafından desteklenmesi ve ilgili mevzuatla birlikte işletme prosedürlerine uygun hale getirilmesi gerekir. COSO modelinin hilenin önlenmesinde etkili olduğu ile ilgili benzer sonuçlar (Hatunoğlu vd. 2012; Karakaya, 2016; Akçay ve Uysal, 2019; Gökçen ve Tipi, 2019; Gökçen ve Tahtlı, 2019; Türedi ve Celayir, 2021) mevcuttur.

Katılımcılara göre, COSO modelinin Türkiye'deki otel işletmelerinde uygulaması yetersizdir. İşletmelerde COSO modeli uygulamasının yetersizliği ile ilgili benzer sonuçlar (Ömürbek ve Altay, 2011; Tez ve Gençoğlu Gücenme, 2022) olmakla birlikte, literatürde COSO modelinin işletme düzeyinde uygulamasının yeterli olduğunu tespit eden (Çiçek, 2004; Çiçekay ve Demir, 2021) araştırmalar da mevcuttur.

Otel işletmelerinde COSO modeli alt yapısının geliştirilerek uygulanması ile, hile vakalarının kısmen veya tamamen önlenmesi mümkün olabilecektir. Otel yönetimlerinin COSO modelini benimsemesi ve işletmelerine uygun şekilde entegre ederek uygulamaları durumunda, işletmelerini hileli eylemlerin muhtemel risklerine karşı korumuş olacaklardır.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar, çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

ACFE (Association of Certified Fraud Examiners). (2024). "Report To The Nations 2024 Global Study On Occupatıonal Fraud And Abuse". Erişim adresi https://www.acfe.com/-/media/files/acfe/pdfs/rttn/2024/2024-report-to-the-nations.pdf.

Akçay, S. ve Uysal, M. (2019). Hastane İşletmelerinde İç Denetim ve Hile Denetimi İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *AÇÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(2), 205-225.

Akışık, O. (2005). İç kontrol Sistemi ve Bağımsız Denetim İçindeki Yeri, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi,* Ocak, 89-101.

Alptekin, M. (2023). *Muhasebe Hileleri Önleme-Tespit- Raporlama* (4.). Seçkin Yayıncılık.

Arens, A. A., Elder, R. J. ve Beasley, M. S. (2014). *Auditing and assurance services: An integrated approach* (13th ed.). Prentice Hall.

Ashley, C., Brine, P.D., Lehr A. ve Wilde H., (2007). *The Role of The Tourism Sector in Expanding Economic Opportunity*. Harvard University.

Azaltun, M. (1998). *Otel İşletmelerinde Hata ve Hile Önleme Aracı Olarak İç Kontrol* (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Bağımsız Denetim Standardı 240, Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları. Erişim adresi https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/BDS%20240(1).pdf.

Bozlak, E. (2019). *İç Denetim Süreçlerinde Hile Denetimi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

COSO (1992). *Integral control-ıntegrated framework executive summary*. Erişim adresi http//www.coso.org.

COSO (2013). Internal Control-Integrated Framework. COSO (Committee of Sponsoring Organizations of the Tradeway Commission). Erişim adresi http//www.coso.org.

Coyne, I. T. (1997). Sampling in Qualitative Research. Purposeful And Theoretical Sampling; Merging Or Clear Boundaries?. *Journal of Advanced Nursing*, *26*(3), 623-630.

Cömert, N. (2016). İşletmelerde Kontrol ve Denetim Kavramlarının Doğru Kullanılması Amacına Yönelik Kavramsal Bir İnceleme. *Marmara Business Review*, *1*(1), 1-20. https://doi.org/10.23892/mbrev.2016124797.

Creswell, J. W. (2013). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* (Çev. S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.

Çatıkkaş, Ö. (2017). *Sigortacılık Sektöründe İç Denetim*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Çelik, Y. Ç. (2019). *Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Muhasebe Hilelerinin Önlenmesi Açısından İç Denetimin Etkinliğinin İncelenmesi İstanbul Bölgesinde Uygulama* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çiçek, B. (2004). *İşletmelerdeki İç Kontrol ve İç Denetim: Türkiye'deki Beş Yıldızlı Otellere Yönelik Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erciyes.

Çiçekay, H. Demir, M. (2021). İşletmelerde COSO İç Kontrol Modeli ve Muhasebe Bilgi Sistemine Yönelik Uygulamaların Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma, İ*şletme Araştırmaları Dergisi*, *13*(4), 3801-3820.

Çoşkun, M. F. (2019). *COSO Tabanlı İç Kontrol Sisteminin Bağımsız Denetim Sürecine Etkileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Doğan, Z. ve Nazlı, E. (2015). Muhasebede Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İşletme Yöneticilerinin Sorumluluğunun Tespitine Yönelik Bir Araştırma. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8*(4), 195-212.

Doğan, S. ve D. Kayakıran. 2017. "İşletmelerde Hile Denetiminin Önemi", Maliye Finans Yazıları, 108, s. 167-188.

Dewi, N. K. A. A., & Wirakusuma, M. G. (2019). Pengaruh Moralitas Individu, Pengendalian Intern Dan Budaya Etis Organisasi Terhadap Kecenderungan Kecurangan Akuntansi. *E-Jurnal Akuntansi*, *8*(2), 64-77. https://doi.org/10.24843/EJA.2019.v29.i01.p05.

Drogalas, G. Pazarskis, M. Anagnostopoulou, E. & Papachristou, A. (2017). The effect of internal audit effectiveness, auditor responsibility and training in fraud detection. *Journal of Accounting and Management Information Systems, 16*(4), 434-454. https://doi.org/10.24818/jamis.2017.04001

Fritze, L., & Jockel, O. (2025). Developing a Model for an Internal Control System for Usage in Financial Accounting and Controlling. *Journal of Financial Risk Management*, *14*(01), 18-36. https://doi.org/10.4236/jfrm.2025.141002.

Glesne, C. (2012). *Nitel Araştırmaya Giriş* (6. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Gökçen, G. ve Tipi, O. (2019). İşletmelerde Hilelerin Önlenmesine Yönelik İç Kontroller ve BİST İmalat Sektöründe Bir Araştırma. *M.U. Iktisadi ve Idari Bilimler Dergisi, 41*(1), 145-169. https://doi.org/10.14780/muiibd.582316.

Gökçen, B.A ve Tahtlı, F. (2019). Etkin Bir İç Kontrol Sisteminin İşletmedeki Hileleri Önlemedeki Rolü ve Perakende Sektöründe Bir Araştırma. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *4*(2), 177-205.

Gönen, S. (2007). *Konaklama İşletmelerinde Muhasebe Organizasyonu ve İç Kontrol Sisteminin Etkinliğinin Arttırılmasına Yönelik Bir Uygulama* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Guest, G., Bunce, A. & Johnson, L. (2006). How Many İnterviews are Enough? An experiment with data saturation and variability. *Field Methods, 18*(1), 59-82. doi:10.1177/1525822X0527.

Hatunoğlu, Z., Koca, N. ve Kıllı, M. (2012). İç Kontrolün Muhasebe Sistemindeki Hata ve Hilelerin Önlenmesindeki Rolü Üzerine Bir Alan Çalışması. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(20), 169-189.

Hennink, M. & Kaiser, B. N. (2022). Sample Sizes For Saturation in Qualitative Research: A systematic review of empirical tests. *Social Science & Medicine*, 292, 114523. doi:10.1016/j.socscimed.2021.114523.

Karakaya, G. (2016). Çalışan Hileleri ve İç Kontrol İlişkisi. *Vergi Sorunları Dergisi*. 330, Mart, 159-172.

Karahan, A. (2022). Hilenin Tespiti ve Önlenmesi: İç Denetim Perspektifi. *Journal of History School, 15b*(58), 1554-158.

Kaval, H. (2003). *Muhasebe Denetimi*, Ankara, Gazi Kitapevi.

Kerlinger, F. N. & Lee, H. B. (1999). *Foundations Of Behavioral Research.* New York: Harcourt College Publishers.

Kılıç, Z. ve Karaca, N. (2022). İşletmelerde Hilenin Önlenmesinde İç Kontrolün Rolü: Karayolu ile Uluslararası Yük Taşımacılığı Yapan Bir İşletmede Örnek Olay İncelemesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25, 25. Yıl Özel Sayısı, 553-565.

Koç Başaran, Y. (2017). Sosyal Bilimlerde Örnekleme Kuramı. *The Journal of Academic Social Sciences, 47*(47), 480-495. https://doi.org/10.16992/ASOS.12368.

Mandal, P. C. (2018). Saturation in qualitative research: Considerations and limitations. *International Journal of Academic Research and Development, 3*(2), 624-628. Erişim adresi https://www.multidisciplinaryjournal.in/assets/archives/2018/vol3issue2/3-2-114-606.pdf.

Moeller, R. R. (2014). *Executive's guide to COSO internal controls: Understanding and implementing the new framework*. John Wiley and Sons, Inc.

Murphy, P. & Dacin, T. (2011). Psychological Pathways to Fraud: Understanding and Preventing Fraud in Organizations. *Journal of Business Ethics, 101*(4), 601-618. https://doi.org/10.1007/s10551-011-0741-0.

Okan Gökten, P. (2018). Hileli Eylemlerin Nedenlerine İlişkin Paradigma Değişimleri: Üçgen, Elmas ve Diğerleri. *İşletme Araştırma Dergisi, 10*(3), 655-669. https://doi.org/10.20491/isarder.2018.493.

O'Regan, D. (2004). *Auditor's Dictionary: Terms, concepts, processes, and regulations*. John Wiley and Sons, New Jersey. Erişim adresi, http://www.myilibrary.com?id=26509.

Oskay, H. (2018). *Muhasebede Hilenin Önlenmesi, Hileyi Tespit Etmek İçin Kullanılan Metodlar ve Hilenin Önlenmesine Yönelik Düzenlemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Öğüş, C. İ. ve Yılmaz, B. B. (2016). Otel İşletmelerinde İç Kontrol Sisteminin Kurulması: Marmara Bölgesi'ndeki Beş Yıldızlı Bir Otelin İç Kontrol Sisteminin İncelenmesi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 11*(2), 78-107.

Ömürbek, V. ve Altay, S.Ö. (2011). Turizm İşletmelerinde İç Kontrol Sisteminin Etkinliğinin İncelenmesi ve Manavgat Bölgesindeki Beş Yıldızlı Otellerde Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16*(1), 379-402.

Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Pehlivanlı, D. (2011). *Hile Denetimi: Metodoloji ve Raporlama.* İstanbul: Beta Yayınları.

Rubino, M., & Vitolla, F. (2014). Internal control over financial reporting: Opportunities using the COBIT framework. *Managerial Auditing Journal*, *29*(8), 736-771. https://doi.org/10.1108/MAJ-03-2014-1016.

Tez, B. ve Gücenme Gençoğlu, Ü. (2022). Kilit denetim Konuları ve COSO İlkeleri: SEktörel Karşılaştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi.* 15(1), 85-116.

TİDE (2023, Şubat 14). *KPMG Türkiye, Suistimal Önleme ve İnceleme Bölümü.* Erişim adresi, https://tide.org.tr/uploads/turkiyede_suistimal.pdf.

Tuna, İ. (2023). Finansal Hile: Türkiye'ye Yönelik İçerik Analizi. *3. Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi 58*(1), 799-822. https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.23.03.2101

Türedi, H. ve Celayir, D. (2021). Hilenin Tespiti ve Önlenmesinde İç Kontrol Yapısının Etkinliği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 8*(1), 1-20.

Türedi, H. ve Karakaya, G. (2015). COSO İç Kontrol Modeli ve Kontrol Ortamı. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 52*(602), 67-76.

Türk Dil Kurumu. (2025).

Kaya, H. P. ve Uzay, Ş. (2018). Hileli Finansal Raporlama ve Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20 (Özel Sayı), 721-740.

Yaylalı, İ. (2024). Hile Denetimi Kapsamında Müşteri Hilelerinin Tespiti. *Muhasebe ve Denetime Bakış, 24*(72), 83-104. https://doi.org/10.55322/mdbakis.1364590.

Yılancı, M. (2015). *İç Denetim ve İç Kontrol Değerleme Rehberi* (3. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yürekli, F. (2020). *Hile Denetiminde Bilgi Teknolojilerinin Yeri ve Önemi.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.